

Jacek Pomiankiewicz

Cudzoziemcy w polskich jednostkach penitencjarnych po roku 1990 – wybrane zagadnienia

Foreigners in Polish penitentiary units after 1990 – selected issues

Autor omawia strukturę systemu penitencjarnego oraz zadania Służby Więziennej w Polsce. Opisuje problemy obcokrajowców w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych po roku 1990 do dzisiaj. Pokazuje statystykę, status prawny, podstawowe problemy. Autor zwraca również uwagę na kontekst międzynarodowy i sytuację więźniów zagranicznych w wybranych krajach Europy.

Słowa kluczowe: system penitencjarny, Służba Więzienna, więźniowie-cudzoziemcy, bezpieczeństwo.

The author discusses the structure of the penitentiary system and the tasks of the Prison Service in Poland. Describes the problems of foreigners in Polish prisons and detention centers after 1990 to today. Shows statistics, legal status, basic issues. The author also draws attention to the international context and the situation of foreign prisoners in selected European countries.

Key words: penitentiary system, the Prison Service, foreign prisoners, security.

Wstęp

Polski system penitencjarny, będący częścią resortu sprawiedliwości, obejmuje aktualnie 120 jednostek – aresztów śledczych (39) i zakładów karnych (81) – oraz podległe im oddziały zewnętrzne (52, w tym 10 z aresztem śledczym)¹.

W polskich obiektach penitencjarnych na dzień 28 lutego 2019 r. przebywały 74 352 osoby pozbawione wolności, w tym 3103 kobiety (4,17%). Populacja tymczasowo aresztowanych liczyła 7953 osób (10,7% całej populacji), w tym 443 kobiety. Skazanych było 65 410, w tym 2570 kobiet. Do powyższych liczb należy dodać 989 ukaranych. W polskich więzieniach najliczniejszą grupę stanowią zawsze recydywiści (obecnie nieco ponad 56%). Odbywających karę po raz pierwszy było ok. 41%, a młodocianych (do 21 roku życia) ok. 1,3%. Prawie połowa skazanych przebywa w zakładach karnych typu zamkniętego (48%), niemal tyle samo w jednostkach typu półotwartego (47%), ok. 3% w najbardziej łagodnych warunkach zakładów typu otwartego. Około 51% skazanych odbywało karę w systemie programowanego oddziaływania, 41% w systemie zwykłym, a 7% w systemie terapeutycznym.

Obecna pojemność oddziałów mieszkalnych polskich więzień wynosi ok. 84 tys. miejsc zakwaterowania, a zaludnienie oddziałów mieszkalnych w aresztach śledczych i zakładach karnych jest na poziomie ok. 92%.

W jednostkach penitencjarnych (stan na 28 lutego 2019 r.) przebywały 464 osoby skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności (w tym 23 osoby z wyrokami nieprawomocnymi) oraz ponad 3200 osób związanych z przestępczością zorganizowaną (stanowią 4% ogółu populacji osadzonych). W aresztach śledczych i zakładach karnych było 139 osadzonych niebezpiecznych oraz 1044 cudzoziemców, którzy stanowili 1,4% całości populacji więziennej.

Współczynnik powszechności zatrudnienia osób pozbawionych wolności wyniósł w lutym 2019 r. 55,1%, a 4738 osób odbywało karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (SDE)².

30 kwietnia 2019 r. w jednostkach penitencjarnych odnotowano 52 946 wyroków, w których sąd wyznaczył termin stawienia się do odbycia kary.

¹ Penitencjarna mapa Polski, stan na 1 marca 2019 r., CZSW, Biuro Informacji i Statystyki, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 3, s. 22-23.

² Dane przytoczone na podstawie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca>, luty 2019 (dostęp: 20.05.2019).

Dotyczyły one 42 950 osób. Z liczby tej 38 183 osoby nie stały się do odbycia kary mimo upływu terminu zgłoszenia się do zakładu karnego³.

Służba Więzienna jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą ministrowi sprawiedliwości, mającą własną strukturę organizacyjną. Służba Więzienna (dalej: SW) realizuje swoje zadania w oparciu o ustawę o Służbie Więziennej⁴ oraz na zasadach określonych w kodeksie karnym wykonawczym⁵. SW wykonuje zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności.

Aktualnie w SW zatrudnionych jest 26 743 funkcjonariuszy, w tym 5283 kobiety oraz ok. 2000 pracowników cywilnych. Kobiety stanowią 23% ogółu zatrudnionych osób⁶.

Wydatki na utrzymanie osadzonych i funkcjonowanie więziennictwa w Polsce poniesione ogółem w skali roku 2018 wyniosły 3 mld 125 mln 507 tys. (na średni stan osobowy więźniów w roku – ok. 74 077). Wydatki na utrzymanie jednej osoby pozbawionej wolności (tymczasowo aresztowany lub skazany) w 2018 r. (budżet krajowy oraz środki unijne) kształtowały się na poziomie kwot: dziennie: 115,67 zł, miesięcznie 3518,31 zł, rocznie: ok. 42 219,68 zł⁷.

Więźniowie obcokrajowcy w latach 1990-2018 – liczby i dynamika zmian

W okresie pierwszych kilku lat po transformacji ustrojowej lat 1989-1990 liczba obcokrajowców trafiających do polskich obiektów penitencjarnych rosła dynamicznie. W roku 1990 w więzieniach RP było jedynie 56 cudzoziemców, którzy stanowili 0,11% całości populacji więziennej. Już w następnym roku (1991) nastąpił znaczny, niemal czterokrotny

³ Dane na podstawie: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca>, kwiecień 2019 (dostęp: 20.05.2019).

⁴ Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2018 r., poz. 1542 z późn. zm.).

⁵ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2018 r., poz. 652, 1010, 1387 i 2432 oraz z 2019 r. poz. 125).

⁶ Podaję za: Stan etatów w SW na dzień 31 marca 2019 r., Informacja Biura Kadr i Szkolenia CZSW w Warszawie, kwiecień 2019 r., zob.: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca>, kwiecień 2019 (dostęp: 20.05.2019).

⁷ Roczna informacja statystyczna za rok 2018, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW, BIS-0332.17.2018. AP, Warszawa 2018, s. 66 (na podstawie danych Biura Budżetu CZSW), <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 10.05.2019).

przyrost cudzoziemców (209 osób, tj. ok. 0,36% populacji). W 1992 r. zanotowano dalszy wzrost do 742 obcokrajowców, którzy stanowili już 1,20% ogółu osób pozbawionych wolności. Rok 1993 przyniósł następny znaczny przyrost liczby osadzonych cudzoziemców do poziomu ponad 1100 osób, które stanowiły 1,80% całej populacji. W 1996 r. obcokrajowcy stanowili najwyższy procentowy udział w całej populacji penitencjarnej po 1990 r. – 2,35% (na stosunkowo niski stan ogólny więźniów nieco ponad 55 tys.). Natomiast w roku 2000 w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych przebywała największa, jak dotychczas, liczba obcokrajowców (1565 osób, stanowiąc wówczas 2,22% ogółu).

Od momentu wstąpienia Polski w struktury Unii Europejskiej w roku 2004 nastąpił znaczny spadek liczby obcokrajowców w polskich jednostkach penitencjarnych: w pierwszym roku o prawie 50% (od 1041 w 2004 r. do 655 w 2005 r.). Obniżenie się liczby więźniów z zagranicy było niewątpliwie wynikiem działań związanych z uszczelnieniem granic państwa, osłabnięcia czy też skutecznego zwalczania przestępczości transgranicznej, czasowego ustabilizowania się sytuacji politycznej za wschodnią granicą RP itp.

Od roku 2005, w którym zanotowano 0,79% obcokrajowców w ogólnej populacji więziennej Polsce, liczba przebywających w polskich więzieniach cudzoziemców wynosi średnio poniżej 1% populacji osób pozbawionych wolności. W latach 2008-2015 liczba więźniów z zagranicy w polskich więzieniach unormowała się i była na stabilnym poziomie ok. 500-550 osób (od 595 w 2009 r.– 0,7%, do 519 w 2015 r. – 0,73%) i dopiero w roku 2016, po ośmiu latach niższych stanów, przekroczyła 600 osób, ujawniając swój dalszy wzrost w kolejnych dwóch latach 2017-2018 – zob. dane zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Cudzoziemcy osadzeni w aresztach śledczych i zakładach karnych w Polsce w latach 1990-2018 (wg stanu na 31 grudnia)

Rok	Ogółem liczba osadzonych w aś/zk	Ogółem liczba cudzoziemców	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Ukarani
1990	50 165	56	50	6	0
1991	58 619	209	191	18	0
1992	61 409	742	697	39	6
1993	61 562	1109	993	113	3

Rok	Ogółem liczba osadzonych w aś/zk	Ogółem liczba cudzoziemców	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Ukarani
1994	62 719	1161	903	255	3
1995	61 136	1496	1043	447	6
1996	55 487	1307	871	434	2
1997	57 382	1262	785	466	11
1998	54 373	1058	660	394	4
1999	56 765	1065	680	385	0
2000	70 544	1565	1157	404	4
2001	79 634	1550	1108	436	6
2002	80 467	1349	886	458	5
2003	79 281	1173	734	436	3
2004	80 368	1041	645	395	1
2005	82 955	655	336	316	3
2006	88 647	659	363	295	1
2007	87 776	646	368	278	0
2008	83 152	539	255	284	0
2009	84 003	595	322	272	1
2010	80 728	572	290	279	3
2011	81 382	555	276	276	3
2012	84 156	566	253	313	0
2013	78 994	521	220	299	2
2014	77 371	537	229	303	5
2015	70 836	519	206	307	6
2016	71 528	662	288	334	40
2017	73 822	840	433	377	30
2018	72 204	1037	512	505	20

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: Biuro Informacji i Statystyki CZSW, materiały służbowe, Warszawa, czerwiec 2016 r. oraz Roczne Informacje Statystyczne MS CZSW za lata 2001-2018, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 12.03.2019).

Więżniowie cudzoziemcy w Polsce – stan aktualny: statystyka, status prawny, podstawowe problemy

W ciągu wspomnianego powyżej roku 2016 w polskich jednostkach penitencjarnych przebywało od 529 do 662 osadzonych obcokrajowców miesięcznie (poniżej stan na ostatni dzień każdego miesiąca):

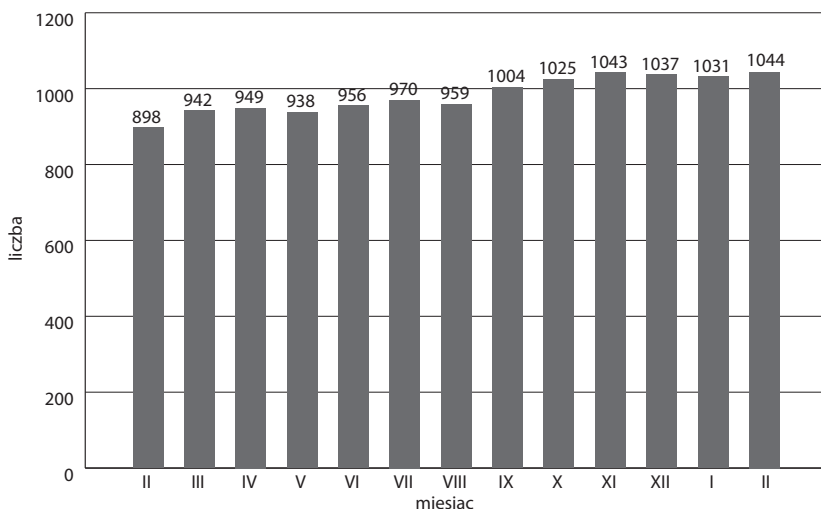
- styczeń – 529,
- luty – 557,
- marzec – 571,
- kwiecień – 579,
- maj – 592,
- czerwiec – 581,
- lipiec – 620,
- sierpień – 632,
- wrzesień – 646,
- październik – 657,
- listopad – 679,
- grudzień – 662⁸.

Należy zauważyć, iż od stycznia do grudnia roku 2016 miał miejsce systematyczny wzrost liczby osadzonych obcokrajowców o ponad 130 osób (w listopadzie nawet 150). Natomiast w ciągu 2017 r. i 2018 r. następował dalszy dynamiczny wzrost liczby cudzoziemców pozbawionych wolności, która we wrześniu 2018 r. przekroczyła 1000 osób – zob. wykres 1.

Cudzoziemcy przebywający aktualnie w polskich jednostkach penitencjarnych pochodzą z różnych krajów, zarówno z sąsiedzkiej zagranicy (państwa ościenne, Europa), nie różniącej się zbyt wyraźnie pod względem obyczajów, zachowania, tradycji, jak i z krajów w sposób znaczący odmiennych cywilizacyjnie i kulturowo (Azja, Afryka, Ameryka Płn. i Płd.).

⁸ Zestawienie opracowano na podstawie „Miesięcznych informacji statystycznych” MS-CZSW za styczeń-grudzień 2016 r., <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (dostęp: 25.03.2019).

Wykres 1. Cudzoziemcy przebywający w polskich jednostkach penitencjarnych w okresie od 28.02.2018 r. do 28.02.2019 r.

Źródło: Bieżąca informacja statystyczna za miesiąc luty 2019 r., Biuro Informacji i Statystyki CZSW, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca> (dostęp: 22.03.2019).

Trzeba również zwrócić uwagę na fakt, iż po roku 1990 następował systematyczny wzrost zarówno liczby (w niektórych latach), jak i różnorodności państw, które reprezentowane były przez osoby pozbawione wolności w Polsce. W 1992 r. przebywali skazani z 21 państw, w 1994 r. z 42, w 2007 r. z 63⁹.

Jak podają S. Lelental i A. Nawój-Śleszyński w sumie w polskich więzieniach w latach 1998-2014 przebywali przedstawiciele 124 państw świata¹⁰.

Obecnie w polskich jednostkach penitencjarnych przebywają przedstawiciele wszystkich, poza Australią, kontynentów, wywodząc się analogicznie, jak w 2007 r., z 67 państw – zob. tabela 2.

Wśród skazanych obcokrajowców odbywających karę pozbawienia wolności w polskich jednostkach penitencjarnych największą grupę stanowią aktualnie (stan na koniec lutego 2019 r.): Ukraińcy (379 osób), Gruzini (70), Wietnamczycy (67), Rosjanie (64), Rumuni (53), Białorusini

⁹ G.B. Szczygieł, *Cudzoziemcy w polskich zakładach karnych – wybrane problemy*, [w:] *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, red. Nauk. M. Zdanowicz, „Białostockie Studia Prawnicze” 2007, z. 2, s. 120.

¹⁰ S. Lelental, A. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec cudzoziemców w Polsce*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 42-44.

(45), Bułgarzy (41), Niemcy (36), Litwini (32) oraz Mołdawianie (32). Poza nimi w polskich więzieniach przebywa obecnie również np.: 24 Ormian, 14 Łotyszy, 10 Słowaków, 10 Serbów, 6 obywateli Nigerii, 8 Turków, 8 Włochów, 4 Holendrów, 7 Chińczyków, 5 obywateli Izraela, 3 osoby z USA. Zaś jednostkowe przypadki odbywania kary pozbawienia wolności w polskich zakładach penitencjarnych to obywatele m.in.: Austrii, Kolumbii, Peru, Libanu, Grecji, RPA, Nepalu, Cypru, Czarnogóry. Wspomnieć należy również o 8 bezpaństwowcach i 9 osobach nieustalonego obywatelstwa¹¹.

Rodzaj przestępstw, za które obywatele innych krajów zostali skazani i odbywają karę pozbawienia wolności jest różnicowany i obejmuje szerokie spectrum – od przestępstw skarbowych przeciwko obowiązkowi podatkowemu i celnym, poprzez przestępstwa komunikacyjne, kradzieże, po rozboje i zabójstwa¹².

Tabela 2. Obcokrajowcy przebywający w polskich jednostkach penitencjarnych wg państwa pochodzenia – stan na 28.02.2019 r.

L.p.	Obywatelstwo	Ogółem	Mężczyźni				Kobiety			
			Razem	Tymcz. areszt.	Skazani	Ukarani	Razem	Tymcz. areszt.	Skazane	Ukarane
1	Albania	3	3	2	1	0	0	0	0	0
2	Algieria	5	5	2	3	0	0	0	0	0
3	Armenia	24	24	8	16	0	0	0	0	0
4	Austria	1	1	0	1	0	0	0	0	0
5	Azerbejdżan	3	3	0	3	0	0	0	0	0
6	Belgia	2	2	2	0	0	0	0	0	0
7	Białoruś	45	38	19	18	1	7	5	1	1
8	Brazylia	1	0	0	0	0	1	1	0	0
9	Bułgaria	41	36	10	26	0	5	1	4	0
10	Chiny	7	7	3	4	0	0	0	0	0
11	Cypr	1	1	1	0	0	0	0	0	0
12	Czarnogóra	1	1	1	0	0	0	0	0	0
13	Czechy	13	11	4	7	0	2	2	0	0

¹¹ Na podstawie danych Biura Informacji i Statystyki CZSW, zob.: „Miesięczna informacja statystyczna, luty 2019” MS-CZSW, Warszawa, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (dostęp: 4.04.2019).

¹² Na podstawie: Aktualnie wykonywane orzeczenia wobec cudzoziemców wg rodzajów przestępstw, stan na 31.12.2018 r., CZSW-BIS, Warszawa 04.01.2019, k.1-6.

L.p.	Obywatelstwo	Ogółem	Mężczyźni				Kobiety			
			Razem	Tymcz. areszt.	Skazani	Ukarani	Razem	Tymcz. areszt.	Skazane	Ukarane
14	Dania	2	2	1	1	0	0	0	0	0
15	Egipt	6	6	3	3	0	0	0	0	0
16	Estonia	2	2	2	0	0	0	0	0	0
17	Francja	5	5	1	4	0	0	0	0	0
18	Grecja	1	1	0	1	0	0	0	0	0
19	Gruzja	70	69	48	21	0	1	1	0	0
20	Hiszpania	4	4	4	0	0	0	0	0	0
21	Holandia	4	4	1	3	0	0	0	0	0
22	Indie	6	6	6	0	0	0	0	0	0
23	Izrael	5	5	3	2	0	0	0	0	0
24	Kamerun	1	1	1	0	0	0	0	0	0
25	Kazachstan	1	1	1	0	0	0	0	0	0
26	Kenia	1	1	0	1	0	0	0	0	0
27	Kirgistan	1	1	1	0	0	0	0	0	0
28	Kolumbia	1	1	0	1	0	0	0	0	0
29	Kongo	1	0	0	0	0	1	1	0	0
30	Korea Południowa	2	2	1	1	0	0	0	0	0
31	Liban	1	1	0	1	0	0	0	0	0
32	Libia	2	2	0	2	0	0	0	0	0
33	Litwa	32	30	16	14	0	2	1	1	0
34	Łotwa	14	14	5	9	0	0	0	0	0
35	Macedonia	1	1	0	1	0	0	0	0	0
36	Malta	1	1	1	0	0	0	0	0	0
37	Maroko	6	6	5	1	0	0	0	0	0
38	Mołdawia	32	30	18	12	0	2	2	0	0
39	Mongolia	3	3	1	2	0	0	0	0	0
40	Nepal	1	1	1	0	0	0	0	0	0
41	Niemcy	36	34	18	15	1	2	0	2	0
42	Nigeria	6	6	1	5	0	0	0	0	0
43	Norwegia	1	1	1	0	0	0	0	0	0
44	Pakistan	2	2	1	1	0	0	0	0	0
45	Palestyna	2	2	0	2	0	0	0	0	0
46	Paragwaj	2	2	2	0	0	0	0	0	0
47	Peru	1	1	0	1	0	0	0	0	0
48	Portugalia	2	2	1	1	0	0	0	0	0

L.p.	Obywatelstwo	Ogółem	Mężczyźni				Kobiety			
			Razem	Tymcz. areszt.	Skazani	Ukarani	Razem	Tymcz. areszt.	Skazane	Ukarane
49	Republika Południowej Afryki	1	1	0	1	0	0	0	0	0
50	Rosja	64	63	28	34	1	1	1	0	0
51	Rumunia	53	44	9	35	0	9	3	6	0
52	Serbia	10	10	4	6	0	0	0	0	0
53	Słowacja	10	10	2	8	0	0	0	0	0
54	Stany Zjednoczone Ameryki	3	3	3	0	0	0	0	0	0
55	Syria	2	2	0	2	0	0	0	0	0
56	Szwecja	3	3	1	2	0	0	0	0	0
57	Tadżykistan	1	1	1	0	0	0	0	0	0
58	Tajwan	1	1	1	0	0	0	0	0	0
59	Tanzania	1	1	0	1	0	0	0	0	0
60	Tunezja	4	4	1	3	0	0	0	0	0
61	Turcja	8	8	3	5	0	0	0	0	0
62	Ukraina	379	359	187	150	22	20	10	6	4
63	Wenezuela	2	1	1	0	0	1	0	1	0
64	Węgry	3	3	2	1	0	0	0	0	0
65	Wielka Brytania	2	2	1	1	0	0	0	0	0
66	Wietnam	67	62	35	27	0	5	2	3	0
67	Włochy	8	7	2	5	0	1	1	0	0
68	Bezpaństwowiec	8	7	2	5	0	1	0	1	0
69	Nieustalone	9	8	1	7	0	1	0	1	0
–	Ogółem	1044	982	480	477	25	62	31	26	5

Źródło: Informacja statystyczna za miesiąc luty 2019 r., Biuro Informacji i Statystyki CZSW, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca> (dostęp: 22.03.2019).

W zakresie postępowania z cudzoziemcami osadzonymi w polskich jednostkach penitencjarnych obowiązują poniższe regulacje prawne:

- ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2018 r., poz. 652, 1010, 1387 i 2432 oraz z 2019 r. poz. 125),
- ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1987 i 2399 oraz z 2019 r. poz. 150),
- ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2013 r., poz. 1650 z późn. zm.),

- ustawa z 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz. U. z 2014 r., poz. 1525 z późn. zm.),
- ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2012 r., poz. 680 z późn. zm.),
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz. U., poz. 927).

Do obcokrajowców osadzonych w polskich więzieniach mają zastosowanie te same przepisy prawa karnego, analogiczne zasady procesowe oraz przepisy i warunki odbywania kary, które dotyczą obywateli RP. Osoby pozbawione wolności posiadające inne niż polskie obywatelstwo mają taki sam zakres praw i obowiązków jak więźniowie Polacy. Sposób traktowania cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych podczas stosowania tymczasowego aresztowania oraz wykonywania kary pozbawienia wolności uwzględnia jednak potrzebę przezwyciężania trudności w komunikowaniu się oraz konieczności respektowania odmienności kulturowej lub religijnej. Skazani cudzoziemcy mogą prowadzić korespondencję z właściwym urzędem konsularnym oraz przedstawicielstwem dyplomatycznym, a także korzystać z widzeń z urzędnikiem konsularnym lub wykonującym funkcje konsularne pracownikiem określonego przedstawicielstwa dyplomatycznego. W postępowaniu przed sądami reprezentowani są przez z adwokatów z urzędu oraz korzystają z pomocy tłumaczy przysięgłych. Cudzoziemiec prawomocnie skazany przez sąd polski może ubiegać się o wykonanie orzeczonej wobec niego kary pozbawienia wolności w państwie obcym¹³.

Dyrektor aresztu śledczego lub zakładu karnego obowiązany jest powiadomić wojewodę oraz komendanta oddziału Straży Granicznej właściwych miejscowo dla jednostki penitencjarnej, o każdym cudzoziemcu skazanym prawomocnym wyrokiem na podlegającą wykonaniu karę pozbawienia wolności:

¹³ Szerzej na temat zob.: S. Lelental, A. Nawój-Śleszyński, *op. cit.*, s. 35-49.

- 1) który jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej albo jest obywatelem państwa, które jest stroną protokołu dodatkowego do konwencji o przekazywaniu osób skazanych, sporządzonego w Strasburgu 18 grudnia 1997 r. (Dz. U. z 2000 r. nr 43, poz. 490) oraz nie złożyło oświadczenia określonego w art. 3 ust. 6 tego protokołu;
- 2) któremu pozostał do odbycia co najmniej 1 rok pozbawienia wolności¹⁴.

Ponadto dyrektor jednostki penitencjarnej jest obowiązany powiadomić o terminie zwolnienia skazanego i ukaranego cudzoziemca z jednostki penitencjarnej na trzy miesiące przed tym terminem, a ponadto o wszczęciu wobec niego przed sądem penitencjarnym postępowania w sprawie o warunkowe zwolnienie, udzielenie przerwy w wykonaniu kary albo zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego:

- 1) najbliższe dla jednostki penitencjarnej właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne lub urząd konsularny, a w przypadku braku przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego na terenie RP oraz gdy dotyczy to skazanego lub ukaranego, którego obywatelstwa nie ustalono – ministra właściwego do spraw zagranicznych,
- 2) wojewodę oraz komendanta oddziału Straży Granicznej właściwych miejscowo dla jednostki penitencjarnej, a kopią tego powiadomienia – komendanta wojewódzkiego Policji właściwego miejscowo dla jednostki penitencjarnej.

O wyznaczonym przez sąd penitencjarny terminie posiedzenia, na którym będzie rozpatrywana sprawa o udzielenie cudzoziemcowi warunkowego zwolnienia, przerwy w wykonaniu kary albo zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, dyrektor jednostki penitencjarnej powiadamia bezzwłocznie po otrzymaniu wykazu spraw, które mają być w danym dniu rozpoznane, komendanta oddziału Straży Granicznej właściwego miejscowo dla jednostki penitencjarnej¹⁵.

Zgodnie z zarządzeniem dyrektora generalnego SW dotyczącym organizacji pracy penitencjarnej w prowadzeniu oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonych cudzoziemców uwzględnia się w szczególności:

¹⁴ § 132 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz. U., poz. 927).

¹⁵ Ibidem, § 131.

- przeciwdziałanie marginalizacji społecznej osób odmiennych kulturowo oraz podejmowanie działań antydyskryminacyjnych poprzez aktywne włączanie w dostępne dla wszystkich skazanych zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, zatrudnienie i szkolenie zawodowe,
- obejmowanie oddziaływaniami promującymi postawę tolerancji oraz umożliwiającymi poznanie innych kultur i obyczajów, skierowanymi do skazanych wywodzących się z różnych kręgów kulturowych,
- organizowanie zajęć edukacyjnych mających na celu upowszechnienie wiedzy dotyczącej praw człowieka oraz zakazu dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną,
- umożliwianie utrzymywania kontaktów z rodziną, w możliwie najszerszym zakresie, także z wykorzystaniem wideorozmowy prowadzonej za pomocą łącza internetowego,
- współpracę z instytucjami i organizacjami pozarządowymi, których działalność jest ukierunkowana na pomoc cudzoziemcom.

Cele mieszkalne, w których przebywają osadzeni cudzoziemcy wyposaża się w „Informator dla skazanych, tymczasowo aresztowanych oraz cudzoziemców”. Komunikowanie się z osadzonym cudzoziemcem odbywa się w razie potrzeby z wykorzystaniem tłumaczy, dostępnych środków technicznych oraz materiałów informacyjnych w różnych językach. Dla cudzoziemców nieznających języka polskiego w bibliotece więziennej powinny być dostępne pozycje wydawnicze (literatura, prasa) w językach obcych¹⁶.

W jednostkach penitencjarnych, w których przebywają obcokrajowcy, otrzymują oni od funkcjonariuszy SW wspomniane powyżej informatory oraz teksty aktów prawnych przetłumaczone na podstawowe języki obce (angielski, niemiecki, rosyjski). Obcokrajowcy posługujący się którymś z powyższych języków rozmieszczani są w oddziałach mieszkalnych, w których personel, choćby w stopniu podstawowym, ma zdolności komunikowania się z nimi. Obecnie kadra SW w coraz szerszym wymiarze umie sprostać tym zadaniom, gdyż znajomość języków obcych w zakresie podstawowym jest skutkiem szkoleń, międzynarodowych praktyk

¹⁶ § 54 1. 2. 3. zarządzenia nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, <http://www.bip.sw.gov.pl/Strony/AktyPrawne.aspx> (dostęp: 10. 04. 2019).

i programów, udziału w lektoratach, jak również jest efektem prywatnych wyjazdów zagranicznych¹⁷.

Wszystkie powyżej opisane działania mają pomóc obcokrajowcom w przystosowaniu się do odbywania kary w polskich warunkach. Poza bezpośrednią opieką administracji penitencjarnej (wychowawca, psycholog, przedstawiciel ewidencji, działu finansowego, służby zdrowia) mogą również liczyć na pomoc różnorodnych instytucji zewnętrznych, wśród których najważniejsze są fundacje i stowarzyszenia pomagające cudzoziemcom i uchodźcom oraz osobom pozbawionym wolności.

Cudzoziemcy przebywający w polskich więzieniach nie są odizolowani od skazanych Polaków i odbywają karę wspólnie z nimi. W ramach swoich możliwości logistycznych administracja więzienna stara się też tak dobierać skład osobowy poszczególnych cel mieszkalnych, aby osadzeni mogli się ze sobą porozumiewać.

Interesujących informacji o sytuacji obcokrajowców w polskich więzieniach dostarcza artykuł autorstwa M. Fajsta i A. Gutkowskiej, który powstał w oparciu o wyniki badań realizowanych w pięciu warszawskich jednostkach penitencjarnych w roku 2014¹⁸.

Badania miały na celu sprawdzenie, w jaki sposób postępuje się z cudzoziemcami odbywającymi karę pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych. Przyjęta przez autorów teza badawcza zakładała, że SW nie traktuje tej grupy skazanych inaczej niż pozostałych, nie ma wypracowanej odrębnej strategii postępowania wobec nich, nie stosuje też szczególnych środków oddziaływania resocjalizacyjnego dostosowanych do odrębnej sytuacji tych osób i odmiennych problemów, jakie mają i stwarzają. Zdaniem autorów zaniechanie dostosowania warunków odbywania kary i stosowania odpowiednich dla obcokrajowców środków wychowawczych, a także odpowiedniego przygotowania funkcjonariuszy, może stwarzać potencjalne problemy w przyszłości, wtedy, kiedy liczba cudzoziemców będzie znacznie wzrastać.

Aktualnie wciąż niewielka, choć rosnąca liczba cudzoziemców i ich łatwa adaptacja do warunków więziennych powodują, że pojawiające

¹⁷ Szerzej na temat zob.: <http://www.sw.gov.pl/strona/Norweski-Mechanizm-Finansowy-2009-2014>, projekt nr 2 w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego: Realizacja szkoleń kadry SW podnoszących kwalifikacje zawodowe w celu zapewnienia właściwego poziomu stosowania kary pozbawienia wolności zgodnie z międzynarodowymi zasadami praw człowieka, moduły 2.3, 2.4 i 2.5 pn. „Podniesienie znajomości języków obcych kadry SW – pion penitencjarny, ewidencji i ochrony” (dostęp: 11.04.2019).

¹⁸ M. Fajst i A. Gutkowska, *Problematyka rozmieszczania skazanych w świetle kulturowych aspektów obecności cudzoziemców w polskich zakładach karnych*, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXVI, s. 293-323.

się problemy mogą być rozwiązywane na bieżąco, w oparciu o ogólne doświadczenie zawodowe funkcjonariuszy. Niewystępowanie większych trudności w wykonywaniu kary nie jest jednak efektem specjalistycznego przygotowania kadry do postępowania z cudzoziemcami i wyraźnego jej wsparcia ze strony systemu penitencjarnego. Teza ta sformułowana przez autorów została przez badania w znacznym stopniu potwierdzona¹⁹.

W kwestii rozmieszczania cudzoziemców w oddziałach mieszkalnych jednostki penitencjarnej funkcjonariusze SW zgodnie twierdzą, że zarówno dla nich, a także dla samych więźniów narodowość, przynależność państwowa czy odmienność kulturowa lub religia mają ograniczone znaczenie. Decydującymi okolicznościami są: zamożność, dbałość o higienę i utrzymywanie czystości w celi, niekonfliktowy charakter i umiejętność adaptacji do warunków więziennych²⁰.

W jednostkach penitencjarnych coraz częściej pojawiają się także przykłady dobrej praktyki, polegające na umieszczaniu cudzoziemców w oddziałach, w których służbę pełnią wychowawcy posługujący się w jakimś zakresie określonym językiem obcym, ułatwiając osadzonemu codzienną komunikację z administracją penitencjarną.

Więźniowie cudzoziemcy podczas pobytu w jednostkach penitencjarnych nie stwarzają większych problemów. Głównym sygnałem odbieranym od kadry SW są kwestie związane z wzajemnym porozumiewaniem się, gdyż czasami poważnie utrudnia to, a nawet uniemożliwia uzyskanie koniecznych informacji dotyczących np. stanu zdrowia, zgłaszanych potrzeb. Problem utrudnionego porozumiewania dotyczy znacznej części obcokrajowców, ale stwierdzić należy, iż przypadków zupełnego braku kontaktu jest bardzo niewiele.

Naczelną zasadą rozmieszczania osób pozbawionych wolności (nie tylko obcokrajowców), obok wymogów formalno-prawnych (przeznaczenie jednostek, zasady klasyfikacji), jest oczywiście spełnienie wymogów bezpieczeństwa wszystkich współosadzonych, a także funkcjonariuszy i ogólnie jednostki penitencjarnej.

Autor niniejszego artykułu wspomina lata 90. XX wieku, kiedy do jednostki penitencjarnej, w której pełnił służbę (ZK w Chełmie) trafiali licznie obywatele b. ZSRR (wówczas Wspólnota Niepodległych Państw), których rozmieszczano w celach wspólnie z Polakami. Byli to głównie

¹⁹ Ibidem, s. 301.

²⁰ Ibidem, s. 309.

Rosjanie, Ukraińcy, Gruzini, o których wiedza, poza faktem popełnienia przestępstwa (status tymczasowo aresztowanego lub skazanego), była praktycznie zerowa. Ważny był wówczas (i nadal jest) element rozpoznawania ich środowiska oraz zwiększonej kontroli, co byłoby utrudnione, gdyby obcokrajowcy byli umieszczani wspólnie w jednej celi, w wydzielonych oddziałach, wyodrębnionych miejscach. Tezę tę potwierdzają również w swoich badaniach M. Fajst i A. Gutkowska²¹.

Aktualnie relacje pomiędzy skazanymi Polakami a obcokrajowcami nie sprawiają poważniejszych kłopotów administracji penitencjarnej, raczej rzadko występują zdarzenia wynikające z antagonizmów i konfliktów między nimi. Jeśli już to w zdecydowanej większości mają one charakter osobowościowy i charakterologiczny, a nie państwowy czy narodowościowy. Należy jednak mieć na uwadze aktualne, ogólne animozje polityczne, np. między Rosjanami a Ukraińcami (konflikt krymski), tak aby poprzez choćby nieodpowiednie decyzje podczas rozmieszczania (potencjalnie skonfliktowani w jednej celi) lub kontakt podczas spaceru nie doprowadzić do zaistnienia wypadku nadzwyczajnego w jednostce penitencjarnej.

W polskich więzieniach skazani obcokrajowcy mają prawo do swobodnego wykonywania praktyk religijnych (analogicznie jak skazani Polacy), zgodnie z zadeklarowaną przynależnością do kościoła, wspólnoty religijnej czy związku wyznaniowego, o ile oczywiście mają one swoich legalnych przedstawicieli w Polsce z prawem realizowania opieki duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych. Jest to realizacja art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, który gwarantuje wolność religijną (ratyfikowana przez Polskę w 1993 r.).

W jednostkach penitencjarnych pewne trudności sprawiają okoliczności związane z tym, iż wyznawanie różnych religii (np. judaizm, islam) zobowiązuje do zachowania określonych przepisów i konieczności żywieniowych. Problem dostarczania osobom pozbawionym wolności specjalnych posiłków uwzględniających odmienne wymagania żywieniowe, które wynikają z zasad obowiązujących w wyznawanej przez nich religii był w ostatnich latach przedmiotem rozstrzygnięć Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który nakazywał administracji więziennej w Polsce, aby przy sporządzaniu posiłków brano pod uwagę przekonania religijne osadzonych²².

²¹ Ibidem, s. 302.

²² J. Zajączkowska, *Europejczyk za polskimi kratami*, <https://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/europejczyk-za-polskimi-kratami/3k0hg> (dostęp: 21.03.2019).

Cudzoziemcy mogą w formie nagrody korzystać z zezwoleń na dłuższe lub dodatkowe widzenia z osobami najbliższymi (rodzina, znajomi). Administracja penitencjarna często wyraża zgodę na indywidualne terminy widzeń dla obcokrajowców (np. poza wyznaczonymi w porządku wewnętrznym dniami widzeń), biorąc pod uwagę możliwości dojazdu, znaczną zazwyczaj odległość, jaką muszą przebyć członkowie rodzin skazanego cudzoziemca, aby się z nim spotkać. W przypadku skazanych obcokrajowców kontakty z rodziną przyczyniają się w sposób poważny do zaspokojenia ich potrzeb emocjonalnych, łagodzą negatywne skutki izolacji, a także są ważnym czynnikiem ułatwiającym społeczną readaptację osoby pozbawionej wolności po opuszczeniu zakładu karnego.

Od 2009 r. cudzoziemcy przyjmowani do aresztu śledczego lub zakładu karnego są niezwłocznie zapoznawani z informacją o prawie powiadomienia o miejscu swojego pobytu urzędów konsularnych lub placówek dyplomatycznych w Polsce, a także osoby najbliższej albo innej osoby, stowarzyszenia, organizacji lub instytucji, jak również swego obrońcy, zarówno w formie listu, jak też za pośrednictwem samoinkasującego aparatu telefonicznego. Informacja o powyższych kwestiach jest opracowana w wersji pisemnej w językach: angielskim, arabskim, bułgarskim, francuskim, niemieckim, rosyjskim oraz rumuńskim.

W 2010 r. w CZSW przygotowany został informator (nowelizowany w roku 2017) stanowiący kompendium wiedzy o podstawowych prawach i obowiązkach osób skazanych, tymczasowo aresztowanych i ukaranych cudzoziemców²³. Dotychczas został on opracowany w wersjach językowych: angielskiej, niemieckiej, francuskiej, rosyjskiej, arabskiej, bułgarskiej oraz rumuńskiej. Informator dostępny jest w wersji elektronicznej oraz w każdej jednostce penitencjarnej, w zależności od potrzeb, w formie pisemnej. W jego wstępie czytamy, że: „ma on na celu pomóc zrozumieć prawa i obowiązki osadzonego w trakcie pobytu w więzieniu.”

Informator liczący 12 stron (w polskiej wersji) omawia następujące zagadnienia:

- przyjęcie do jednostki penitencjarnej,
- informacje istotne dla osadzonego bezpośrednio po przyjęciu,
- bezpieczeństwo,
- podstawowe obowiązki osób pozbawionych wolności,

²³ zob.: Informator dla tymczasowo aresztowanych, skazanych, ukaranych oraz cudzoziemców, <https://www.sw.gov.pl/strona/informator-dla-cudzoziemcow-tymczasowo-aresztowanych-skazanych-oraz-ukaranych> – tu znajdują się pliki w formacie PDF w wymienionych w tekście 7 językach (dostęp: 19.03.2019).

- warunki socjalno-bytowe,
- opieka medyczna,
- kontakty z osobami bliskimi i światem zewnętrznym,
- zachowanie osadzonego a warunki odbywania kary,
- środki przymusu bezpośredniego,
- osadzeni stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa aresztu śledczego/zakładu karnego (niebezpieczni),
- wolność wyznania,
- czas wolny,
- nauczanie i szkolenie zawodowe,
- pomoc postpenitencjarna,
- dostęp do informacji publicznej,
- pozyskiwanie szczegółowych informacji w zależności od potrzeb,
- prawo składania skarg, próśb i wniosków,
- międzynarodowe środki prawne ochrony praw człowieka pozbawionego wolności,
- warunkowe przedterminowe zwolnienie i przerwa w karze,
- przekazanie orzeczenia o skazaniu na karę pozbawienia wolności do wykonania za granicą,
- wnioski o nadanie statusu uchodźcy.

Należy zauważyć, że SW opracowała zasady postępowania w przypadku ubiegania się przez cudzoziemca przebywającego w areszcie śledczym lub zakładzie karnym o nadanie statusu uchodźcy. Cudzoziemcy przebywający w zakładach karnych i aresztach śledczych, obawiający się powrotu do kraju pochodzenia, mają prawo do składania wniosków o nadanie statusu uchodźcy. Wszelkie informacje w tej sprawie przekazywane są cudzoziemcom przez wychowawców działu penitencjarnego aresztu śledczego bądź zakładu karnego. Ponadto SW na wniosek obcych przedstawicielstw przekazuje uprawnionym podmiotom (urzędом konsularnym lub przedstawicielstwom) informacje dotyczące pozbawionych wolności na terytorium RP obywateli ich krajów. O tym, czy do udzielenia informacji jest wymagana zgoda zainteresowanego, przesądza sposób uregulowania tej kwestii w umowach międzynarodowych.

Dodatkowo w czterech językach (angielski, francuski, niemiecki i rosyjski) opracowany został „Informator dla osoby skazanej objętej Systemem Dozoru Elektronicznego”, jako nieizolacyjnym systemem wykonywania kary pozbawienia wolności. Omówione w nim zostały zasady i warunki

odbywania kary, obowiązki, tryb postępowania podmiotu dozoru oraz zasady działania urzędów monitorujących. Obecnie informator jest w trakcie uzupełniania – nowelizacji²⁴.

W roku 2016 przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Biura Rzecznika Praw Obywatelskich badający sytuację w zakresie realizacji prawa cudzoziemców odbywających karę pozbawienia wolności do informacji ocenili ją dość krytycznie, stwierdzając, iż nie uległa ona zasadniczej poprawie. KMP dostrzegł konieczność zmiany podejścia administracji jednostek penitencjarnych do tej kategorii osadzonych w przypadku takich nieprawidłowości, jak: nieodnotowywanie, że cudzoziemiec nie włada językiem polskim i z tego powodu kontakt z nim jest utrudniony, sporządzanie oświadczeń po polsku, mimo że podpisujący je cudzoziemiec nie porozumiewa się tym językiem, niedostępność informatorów (poradników) dla cudzoziemców dotyczących praw osób pozbawionych wolności. Pracownicy Biura RPO podkreślali, że opisane praktyki w sposób oczywisty naruszają regułę 30.1 Europejskich reguł więziennych, stwierdzając, iż w „momencie przyjęcia i tak często, jak jest to potrzebne również później, wszyscy więźniowie są informowani pisemnie i ustnie w języku, który rozumieją, o przepisach regulujących dyscyplinę więzienną oraz o ich prawach i obowiązkach w zakładzie karnym”. Co więcej, zgodnie z regułą 30.2 ERW „więźniowie mają prawo do posiadania pisemnej wersji przekazanych im informacji”. Zaniedbania ujawnione przez wizytujących naruszają w ich ocenie również regułę 55 w zw. z regułą 54 tzw. Reguł Mandeli w zakresie, w jakim nakazuje, po pierwsze: opracowanie pisemnej informacji dotyczącej jego praw jako więźnia w języku dla niego zrozumiałym, po drugie: zapewnienie pomocy tłumacza w sytuacji braku informatora pisemnego w języku zrozumiałym dla cudzoziemca. Wobec ujawnionych nieprawidłowości przedstawiciele KMP zalecali każdorazowo, aby wszelkie informacje dotyczące praw i obowiązków więźniów, także zasad odbywania kary pozbawienia wolności oraz oświadczeń sporządzanych w trakcie izolacji, były im przekazywane w języku dla nich zrozumiałym, np. za pośrednictwem tłumacza lub informatycznych komunikatorów językowych²⁵.

²⁴ <http://www.sw.gov.pl/strona/informator-dla-cudzoziemcow-tymczasowo-aresztowanych-skazanych-ora-z-ukaranych> (dostęp: 15.03.2019).

²⁵ „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2016, nr 4, Źródła, Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2015, Warszawa 2016, s. 22-23.

Rok wcześniej (w 2015 r.) Służba Więzienna w celu właśnie zapewnienia odpowiedniej komunikacji kadry z osadzonymi cudzoziemcami dokonała zakupu 320 sztuk tłumaczy elektronicznych (model „*Vasco translator*”). Translatory językowe zostały przekazane nieodpłatnie do wszystkich działów ewidencji i działów penitencjarnych jednostek penitencjarnych. Tłumaczenia można dokonać w 14 językach, rozpoznają mowę w 25 językach oraz tłumaczą pełne zdania w 29 językach. Ponadto urządzenia te zostały zindywidualizowane poprzez zawarcie w nich słownictwa, wyrażen i zdań (przetłumaczonych w 16 językach) używanych w bezpośrednim kontakcie kadry SW z obcokrajowcami. Zakup sprzętu pozwolił wypełnić zalecenia zawarte m.in. w *Europejskich regulach więziennych z 2006 r.*²⁶

Sytuacja cudzoziemców przebywających w więzieniach w innych krajach zawsze jest znacznie trudniejsza i bardziej skomplikowana aniżeli osadzonych rdzennych obywateli. Tak też jest i w przypadku obcokrajowców odbywających karę w polskich zakładach karnych, poczynając od stopnia dolegliwości spowodowanej uwięzieniem, wyobcowaniem językowym, społecznym, kulturowo-cywilizacyjnym, często również religijnym.

Obowiązkiem kadry SW (ciężar spoczywa zwłaszcza na funkcjonariuszach i pracownikach pionów penitencjarnych, wychowawczych) jest właściwe dobieranie środków oddziaływania na skazanego obcokrajowca, zgodnie z jego sytuacją indywidualną i osobistymi oczekiwaniami. Służą temu zwłaszcza zasady odbywania kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania oraz konstruowane w jego ramach indywidualne programy wychowawcze. SW poprzez rozpoznanie wychowawcze i diagnozę psychologiczną stara się tak dobierać zakres działań dla każdego skazanego, aby maksymalnie sprzyjały one osiągnięciu celu odbywanej kary i odpowiedniemu przygotowaniu osoby do powrotu do życia społecznego i poszanowania norm prawnych poza więzieniem.

W oddziaływaniu na skazanych, przy respektowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe oraz uczestnictwo w kursach i szkoleniach. W przypadku skazanych

²⁶ Zob. Odpowiedź na interpelację nr 2984 w sprawie udzielania przez organy administracji ochrony cudzoziemcom przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Patryk Jaki, Warszawa, 7.06.2016 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=19DF9781> (dostęp: 20.03.2019).

cudzoziemców muszą być oczywiście uwzględniane też różnice kulturowe, bariery i ograniczenia językowe oraz uwarunkowania religijne²⁷.

Kontakty skazanych ze światem zewnętrznym utrzymywane są również w formule korzystania z telewizji, radia, prasy oraz otrzymywania paczek, przekazów pieniężnych i korespondencji pocztowej. Skazani cudzoziemcy mają też, jak już wspomniano, prawo do korzystania z aparatów telefonicznych dostępnych na terenie zakładu karnego. Obywatele niektórych państw otrzymują regularnie prasę i książki ze swoich placówek konsularnych.

Ideę zmiany postaw skazanego z społecznych na akceptowalne społecznie realizować można najlepiej w systemie programowanego oddziaływania, ale w przypadku obcokrajowców jest to sprawa skomplikowana ze względu na status pobytu, różnice kulturowo-cywilizacyjne, barierę językową, odniesienia środowiskowo-rodzinne itp. Pomimo to w licznych programach readaptacji społecznej realizowanych w jednostkach penitencjarnych uczestniczyło łącznie 100 cudzoziemców. Największą frekwencją cieszyły się zajęcia k.-o. i sportowe. Istotną pomocą dla obcokrajowców może być opieka duszpasterska. Dotyczy to zwłaszcza opieki kościoła prawosławnego wobec byłych obywateli Związku Radzieckiego²⁸.

Warto wspomnieć o ciekawej inicjatywie przedsięwziętej przez Helsińską Fundację Praw Człowieka w Warszawie w postaci zorganizowania w kwietniu 2013 r. warsztatów „Wielokulturowość w polskich więzieniach”. Zajęcia skierowane były do funkcjonariuszy i pracowników cywilnych SW. Ich celem nadrzędnym było poszerzenie wiedzy, a także uwrażliwienie więźniaków na odmienności kulturowe osób przebywających w polskich jednostkach penitencjarnych. Podczas warsztatów uczestnicy zapoznawali się m.in. z podstawami prawa międzynarodowego w zakresie praw osób pozbawionych wolności, ze szczególnym uwzględnieniem praw cudzoziemców, z wiedzą na temat islamu i jego wyznawców oraz kultury czeczeńskiej²⁹.

W 2014 r. Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Rzeszowie wspólnie z Podkarpacką Komendą Wojewódzką Policji i Stowarzyszeniem „Pro Humanum” realizował szkolenie dla funkcjonariuszy obu

²⁷ E. Szlęzak-Kawa, *Jak pracować z więźniem cudzoziemcem... Znaleźć wspólny język*, „Forum Penitencjarne” 2016, nr 9, s. 28-29.

²⁸ G. Korwin-Szymanowski, *Cudzoziemcy nasza sprawa*, „Forum Penitencjarne” 2012, nr 4, s. 25.

²⁹ <http://www.hfhr.org.pl/wielokulturowosc/page.php?pag=5&sec=14&art=745> (dostęp: 12.04.2019).

formacji z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej. Była to pierwsza taka inicjatywa w SW. Szkolenie prowadziło Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego „Pro Humanum”, znane od 2006 r. jako prekursor działań w celu przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu. Szkolenie odbyło się w ramach projektu „Różnorodność w praktyce – edukacja antydyskryminacyjna dla urzędników i funkcjonariuszy publicznych”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz z budżetu państwa. Funkcjonariusze Policji i SW zdobyli wiedzę i umiejętności korzystania z takich wzorów zachowań, które sprzyjają realizacji postaw otwartych dla kontaktów z cudzoziemcami. Celem projektu było również uwrażliwienie na zjawisko nierównego traktowania, nabycie umiejętności przeciwdziałania dyskryminacji, zwiększenie motywacji do kierowania się zasadą tolerancji i szacunku wobec osób z różnych grup cudzoziemskich. Inicjatywa niniejsza jest godna podkreślenia ze względu na konieczność przygotowania jak największej liczby funkcjonariuszy do radzenia sobie z problemami, które wkrótce mogą stać się codziennością w jednostkach penitencjarnych³⁰.

Zakończenie

Ustalenia dotyczące pobytu obcokrajowców w polskich jednostkach penitencjarnych i zagadnień z tym związanych wskazują, iż nie stanowili oni dotychczas i nie stanowią aktualnie szczególnego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, jak i problemu dla polskiego systemu więziennego.

Jak wynika z analizy danych w wybranych krajach świata, z głównym uwzględnieniem państw europejskich, Polska zarówno w Europie, jak i w świecie, należy do grupy krajów z najniższą liczbą więźniów zagranicznych. Międzynarodowe Centrum Studiów Więziennych (Kings College London – School of Law) podaje, iż w świecie (stan na 2010 r.) średni światowy udział procentowy więźniów obcokrajowców w całej populacji więziennej (ok. 10 mln) wynosił ok. 12%³¹.

Natomiast, jak wskazuje włoski portal organizacji „Open Migration” bazujący na danych krajowych systemów więziennych, średni odsetek

³⁰ A. Majcherczyk, *Różnorodność w praktyce*, „Forum Penitencjarne” 2014, nr 12, s. 33.

³¹ Podaję za: <http://chartsbin.com/view/8ns> (dostęp: 22.03.2019).

obcokrajowców w systemach penitencjarnych państw UE w 2013 r. wynosił 21%³².

Ze statystyk więziennych wyraźnie widać, iż w niektórych krajach europejskich obcokrajowcy stanowią (nie wspominając o Szwajcarii – 71,5%) ponad lub prawie połowę populacji penitencjarnej (Austria – 55%, Grecja – 53%, Belgia – 44%), w kilku około 1/3 (Estonia – 35,5%, Włochy – 33,7%, Norwegia i Niemcy – po 31%) i ponad 1/4 część ogółu więźniów (Hiszpania i Dania – po 28%). Około 20% obcokrajowców odbywa karę w więzieniach szwedzkich, holenderskich i francuskich.

Zauważyć trzeba, iż w zdecydowanej większości krajów postkomunistycznych wskaźnik procentowy obcokrajowców jest wyższy niż w Polsce, np.: Czechy – 8,3%, Gruzja – 6,3%, Chorwacja – 5,7%, Węgry – 4,5%, Serbia – 3,4%, Białoruś – 3,1%, Łotwa – 2,5%, Słowacja – 2,1%, Bułgaria – 2%, Ukraina – 1,7%³³.

Polska od kilkunastu lat plasuje się na jednej pozycji (lub po sąsiedku) z Rumunią (aktualnie ok. 1,2% ogółu więziennej populacji), a więc znacznie poniżej średniej europejskiej.

Zwrócić należy jednak uwagę na dynamikę zjawiska od pierwszych lat po odzyskaniu suwerenności przez Polskę, kiedy to liczba więźniów zagranicznych w początkach lat 90. ubiegłego wieku szybko rosła, osiągając w roku 1996 r. najwyższą wartość odsetkową w ogólnej populacji więziennej (2,35%), zaś w 2000 r. najwyższy, jak do tej pory, stan liczebny (1565 osób). Natomiast po wstąpieniu RP do UE liczba cudzoziemców znacznie obniżyła się i od 2005 r. wahała się w przedziale od 500 do nieco ponad 600 osób. Trzeba zauważyć, że w 2016 r. populacja obcokrajowców systematycznie zwiększała się od stycznia (529 osób), aby na koniec roku osiągnąć liczbę 662 osadzonych. Aktualnie jest za wcześnie na prognozowanie co do trwałości tendencji wzrostowej liczby tej kategorii osób pozbawionych wolności, a także wysuwanie wniosków z tym związanych, choć wydaje się, iż proces zwiększania się liczby cudzoziemców jest wyraźnie dostrzegalny również w latach 2017-2018 oraz w początkowych miesiącach roku 2019, osiągając w końcu kwietnia poziom 1,5% całej populacji więziennej (1150 osób)³⁴.

³² <https://openmigration.org/en/op-ed/foreign-detainees-in-europe-and-in-italy/> (dostęp: 15.05.2019).

³³ Wybrane dane na podstawie statystyk poszczególnych krajów, <http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief-data> (dostęp: 20.05.2019).

³⁴ Na koniec marca 2019 r. w polskich więzieniach przebywało 1125 obcokrajowców, a 30 kwietnia tego roku już 1150 (na stan osadzonych 75 215), na podstawie: Bieżąca informacja statystyczna za miesiąc kwiecień 2019 r., Biuro Informacji i Statystyki CZSW, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca> (dostęp: 22.05.2019).

Trudno jednak dokonywać jednoznacznej oceny opisywanego zjawiska oraz próbować łączyć je jak na razie np. z problemami związanymi ze skutkami wynikającymi z faktu ewentualnego napływu do Polski nielegalnych imigrantów (proces globalizacji, sytuacja międzynarodowa, zjawisko imigracji) czy też charakterem przestępstw, za które obcokrajowcy trafiają do polskich więzień, gdyż nie stanowią, jak dotychczas, jakiejś specyfiki, a odzwierciedlają statystyczny obraz całości populacji więziennej w naszym kraju.

Pobyt cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych to wciąż jednak na razie nie problem liczby, ale rodzaju spraw i wyzwań, które wiążą się z ich obecnością (komunikatywność, oddziaływania penitencjarne, relacje ze światem zewnętrznym).

Niewątpliwie zagadnienia związane z izolacją obcokrajowców w polskich jednostkach penitencjarnych wymagają dalszego, wnikliwego rozpoznania, choćby pod kątem dokładniejszej analizy relacji między polską podkulturą więzienną a obcymi subkulturami przestępczymi przemocy czy honoru³⁵. Pomimo wciąż niewielkiej populacji cudzoziemców w polskich więzieniach w porównaniu z innymi krajami europejskimi, konieczne jest nieustanne monitorowanie sytuacji oraz doskonalenie sposobów i metod postępowania administracji więziennej wobec tej grupy osadzonych.

³⁵ Co podkreślają w swoim artykule M. Fajst i A. Gutkowska, zob.: M. Fajst i A. Gutkowska, op.cit., s. 322-323.

Bibliografia

- Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2018 r., poz. 1542 z późn. zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2018 r., poz. 652, 1010, 1387 i 2432 oraz z 2019 r., poz. 125).
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawienie wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz. U. poz. 927).
- Odpowiedź na interpelację nr 2984 w sprawie udzielania przez organy administracji ochrony cudzoziemcom przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Patryk Jaki, Warszawa, 7.06.2016, dostępne: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=19DF9781>
- „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2016, nr 4, Źródła, Raport RPO z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2015, Warszawa 2016.
- Fajst M. i Gutkowska A., *Problematyka rozmieszczania skazanych w świetle kulturowych aspektów obecności cudzoziemców w polskich zakładach karnych*, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXVI, s. 293-323.
- Lelental S., Nawój-Śleszyński A., *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec cudzoziemców w Polsce*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 35-49.
- Korwin-Szymanowski G., *Cudzoziemcy nasza sprawa*, „Forum Penitencjarne” 2012, nr 4, s. 25.
- Majcherczyk A., *Różnorodność w praktyce*, „Forum Penitencjarne” 2014, nr 12, s. 33.
- Pomiankiewicz J., *Obcokrajowcy w polskich więzieniach (1990-2016) a aspekt bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa w XXI wieku. Szanse i zagrożenia*, red. nauk.: A. Piędel, J. Pomiankiewicz, M. Powęska, A. Żebrowski, Nisko 2017, s. 117-130.
- Szczygieł G.B., *Cudzoziemcy w polskich zakładach karnych – wybrane problemy*, [w:] *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, red. nauk. M. Zdanowicz, „Białostockie Studia Prawnicze” 2007, z. 2, s. 119-130.
- Szlęzak-Kawa E., *Jak pracować z więźniem cudzoziemcem... Znaleźć wspólny język*, „Forum Penitencjarne” 2016, nr 9, s. 28-29.
- Penitencjarna mapa Polski, stan na 1 marca 2019 r., CZSW, Biuro Informacji i Statystyki, „Forum Służby Więziennej” 2019, nr 3, s. 22-23.
- Zajączkowska J., *Europejczyk za polskimi kratami*, <https://wiadomosci.onet.pl/na-tropie/europejczyk-za-polskimi-kratami/3k0hg>

Roczna informacja statystyczna za rok 2018, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW, BIS-0332.17.2018.AP, Warszawa 2018, s. 66 (na podstawie danych Biura Budżetu CZSW), <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>

Miesięczne informacje statystyczne MS-CZSW za styczeń-grudzień 2016 r., <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>

Miesięczna informacja statystyczna, luty 2019 r., MS-CZSW, Warszawa, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>

<http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--biezaca>, kwiecień 2019 r.

<https://openmigration.org/en/op-ed/foreign-detainees-in-europe-and-in-italy/>

<http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief-data>

<http://chartsbin.com/view/8ns>

<http://www.hfhr.org.pl/wielokulturowosc/page.php?pag=5&sec=14&art=745>

<http://www.sw.gov.pl/strona/informator-dla-cudzoziemcow-tymczasowo-aresztowanych-skazanych-oraz-ukaranych>